

حق دسترسی همگانی به اطلاعات در قرن بیست و یکم

گزارشی از سومین کنگره بین‌المللی یونسکو راجع به «اخلاق اطلاعات»، رویارویی با چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی فضای سبیرنتیک در جامعه اطلاعاتی

دکتر کاظم معتمدنژاد

سومین کنفرانس بین‌المللی «سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد» (یونسکو در مورد اخلاق اطلاعات) که از ۱۳ تا ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ (۲۳ تا ۲۵ آبان ۱۳۷۹)، برای بحث و بررسی راجع به «حق دسترسی همگانی به اطلاعات در قرن بیست و یکم»^۱ در مقر این سازمان در پاریس، برگزار شد، مکمل دو کنفرانس بین‌المللی پیشین درباره «اخلاق اطلاعات» و چگونگی رویارویی با چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی فضای سبیرتیک (فضای رایانه‌ای، اطلاعات و ارتباطات الکترونی) بود، که به ترتیب، در مارس ۱۹۹۷ و اکتبر ۱۹۹۸، از سوی یونسکو در شهر «مونت کارلو» در جنوب فرانسه، تشکیل گردیده بودند. سه کنفرانس مذکور را به مدیریت «بخش اطلاعات و اطلاع‌رسانی»^۲ دبیرخانه یونسکو، برگزار شدند.^(۱)

هدف اصلی برگزاری این کنفرانس‌ها، به طوری که در عنوان‌ها و موضوع‌های مورد مباحثه و مذاکره در این گردهمایی‌ها تعیین شده بودند، تبادل نظر و تصمیم‌گیری راجع به مسائل بین‌المللی ناشی از پیشرفت و گسترش تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در دهه‌های اخیر و به ویژه مسائل مربوط به «بزرگراه‌های اطلاعاتی»، «زیرساخت‌های اطلاعاتی» و «جامعه اطلاعاتی» در سطح‌های ملی و جهانی و دستیابی به توافق‌نهایی برای تصویب یک ابزار حقوقی بین‌المللی، به صورت قطعنامه، اعلامیه یا عهدنامه درباره چگونگی استفاده از «فضای سبیرتیک» بود.

لازم به یادآوری است که با وجود هدف‌های مشترک برگزاری سه کنفرانس بین‌المللی اخیر، عنوان‌های موضوع‌های مورد بحث آنها، با هم متفاوت انتخاب شده بودند، تا به این گونه از تکرار یک عنوان واحد جلوگیری شود. در حالی که زمینه اساسی مورد نظر هر سه کنفرانس، مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی مربوط به تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی و کاربردها و دست‌آوردهای این تکنولوژی‌ها بود.

در نخستین کنفرانس بین‌المللی «اخلاق اطلاعات»، موضوع بحث و بررسی «جنبه‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی اطلاعات دیجیتال»^۳، در نظر گرفته شده بود. دومین کنفرانس بین‌المللی

یاد شده، بر مطالعه «چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی فضای سبیرتیک»^۴ تکیه کرده بود و سومین کنفرانس بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» هم با آن که عنوان اصلی آن به «حق دسترسی همگانی به اطلاعات در قرن بیست و یکم» اختصاص یافته بود، بررسی و ارزیابی «جنبه‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی جامعه اطلاعاتی»^۵ را هدف اصلی خود، معرفی نموده بود.

سه کنفرانس اخیر، در اجرای تصمیم قبلی بیست و هشتمین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو در پاییز ۱۹۹۵، یک قطعنامه مصوب بیست و نهمین اجلاس کنفرانس عمومی مذکور، در پاییز ۱۹۹۷ و قطعنامه دیگری^۶ که در اجلاس بعدی کنفرانس عمومی یونسکو در پاییز ۱۹۹۹ تصویب شد، تشکیل گردیدند. در قطعنامه اخیر، مصوب سی‌امین کنفرانس عمومی یونسکو در پاییز ۱۹۹۹، که براساس آن، سومین کنفرانس بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» در نوامبر ۲۰۰۰ در پاریس برگزار شد، راجع به هدف تشکیل آن، چنین پیش‌بینی گردیده بود:

***

«... هدف این کنفرانس، ترغیب بحث و تبادل نظر در سطح بین‌المللی، درباره جنبه‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی جامعه اطلاعاتی و جمع‌آوری و انتشار اطلاعات و داده‌های مناسب و ایجاد آمادگی برای تدارک یک وفاق عمومی، درباره اصول اخلاقی و حقوقی قابل اجرا در فضای سبیرتیک است.»^(۲)

به این ترتیب، در کنفرانس اخیر، برخلاف دو کنفرانس قبلی که برای برگزاری آنها و همچنین در جریان مباحثات آنها، بیشتر بر جنبه‌ها و چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی مربوط به اطلاعات دیجیتال و فضای سبیرتیک، تأکید گذاشته شده بود، بر ترغیب مباحثه و مآل‌اندیشی راجع به «جنبه‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی جامعه اطلاعاتی» تکیه گردیده بود به همین لحاظ، در آغاز متن پیوست به نخستین اطمینان‌نامه‌های «کوئتیپرو ماتسورا»^۷ مدیرکل یونسکو در اوایل تابستان گذشته (ژوئیه ۲۰۰۰)، درباره برگزاری سومین کنفرانس بین‌المللی اخلاق

اطلاعات، راجع به «حق دسترسی همگانی به اطلاعات در قرن بیست و یکم»، که برای دولت‌های عضو این سازمان ارسال شده بود، بر مبنای قطعنامه آخرین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو، چنین خاطر نشان شده بود:

«هدف کنفرانس‌های یونسکو در مورد اخلاق اطلاعات، آن است که بحث و بررسی بین‌المللی راجع به جنبه‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی جامعه اطلاعاتی، با گردهمایی شرکت‌کنندگان تعداد هرچه بیشتری از کشورهای به نمایندگی از سوی گروه وسیعی از مراکز و محافل آموزشی، علمی، فرهنگی و اجتماعی آنها، مورد ترغیب و تشویق قرار گیرد.

شرکت‌کنندگان در کنفرانس «اخلاق اطلاعات ۲۰۰۰»^۸ در طول این کنفرانس، امکان کمک به یک وفاق بین‌المللی درباره اصول اخلاقی، حقوقی و اجتماعی قابل اجرا در فضای سبیرتیک را بررسی خواهند کرد. پیشنهادهای آنان در مورد این موضوع‌ها، به تقویت و تحکیم برنامه جدید یونسکو راجع به جامعه اطلاعاتی، مساعدت خواهد نمود.»^(۳)

پیش از معرفی برنامه‌های مورد بحث و بررسی در کنفرانس بین‌المللی اخیر، باید یادآور شد که در فاصله برگزاری دومین و سومین کنفرانس بین‌المللی یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات»، تحت تأثیر توصیه‌های برخی از سخنرانان دومین کنفرانس که نویسنده نیز جزو آنها بشمار می‌رفت و تأکید اعلامیه‌نهایی این کنفرانس، پنج گردهمایی منطقه‌ای مربوط به «اخلاق اطلاعات» هم از سوی یونسکو در طول ماه‌های بهار، تابستان و پاییز ۲۰۰۰، درباره مسائل جهانی طرف توجه در کنفرانس‌های بین‌المللی یاد شده برای کشورهای عربی (قاهره: ۴ تا ۶ مه ۱۹۹۹)، کشورهای آفریقایی (آدیس آبابا: ۱۳ و ۱۴ سپتامبر ۲۰۰۰)، کشورهای اروپایی (وین: ۲۷ تا ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰)، کشورهای آسیایی (یکن: ۲۷ تا ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰) و کشورهای آمریکای لاتین (ایتاکوروسا، ایالت ریودوژانیرو) در (برزیل: ۲۷ اکتبر ۲۰۰۰)، تشکیل گردیده بودند.

براساس پیوست‌های اطلاعیه‌ای که در ماه ژوئیه ۲۰۰۰، از طرف مدیرکل یونسکو برای دولت‌های عضو این سازمان، به منظور دعوت کارشناسان و متخصصان آنها جهت شرکت در سومین کنگره بین‌المللی اخلاق اطلاعات، ارسال شده بود.^۱ برنامه زمانی برگزاری این کنگره در روزهای ۱۳ تا ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ و موضوع‌های مورد بحث و بررسی آن درباره «حق دسترسی همگانی به اطلاعات در قرن بیست و یکم» در سه محور اصلی، شامل «نقش قدرت‌های عمومی در دسترسی به اطلاعات»،^۲ «مفهوم استفاده قانونی و مشروع در

مؤسسات خصوصی و جامعه مدنی برای اجرای اصول از دیرباز پذیرفته شده مذکور در زمینه اطلاعات الکترونی و برخورد آن با دشواری‌ها و چالش‌های بزرگ، به ویژه مسأله بسیار مهم چگونگی تأمین شرایط ورود کشورهای در حال توسعه به عصر دیجیتال و وضعیت ضعیف کاملاً مشخص آنان در این باره، اشاره گردیده بود. در این مقدمه همچنین یادآوری شده بود که با توجه به تبادل نظرها و مشورت‌های بین‌المللی متعدد، چنین نتیجه گرفته شده است که اکنون با در نظر گرفتن شرایط و پیشرفت‌های جدید تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی، لازم است در کنار اصول مذکور، اصول رهنمود

اطلاعاتی برای همه خواهند داشت، تمام می‌شود.^(۴)

به دنبال مقدمه یادشده، هدف‌های تشکیل کنگره‌های بین‌المللی قبلی «اخلاق اطلاعات»، در سال‌های ۱۹۹۷ و ۱۹۹۸، خاطر نشان گردیده بودند. در این باره تأکید شده بود که نتایج برگزاری دو کنگره پیشین، نقش حساسی را که یونسکو باید برای پیشبرد ابعاد مختلف اخلاقی، حقوقی و اجتماعی کاربرد تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات عهده‌دار باشد، به خوبی اثبات کرده‌اند. دو کنگره اخیر مخصوصاً مشخص ساخته‌اند که یونسکو باید با فوریت تمام برای جلب حساسیت هرچه بیشتر افکار عمومی به مسائل مربوط به این تکنولوژی‌ها، در جهت گسترش دسترسی آزاد به محتویات اطلاعاتی آنها به ویژه اطلاعات مربوط به «عرصه عمومی»^۳ اقدام کند و استفاده‌کنندگان تکنولوژی‌های مذکور را در برابر افراط‌ها و سوءاستفاده‌های فزاینده از طریق شبکه‌های اطلاع‌رسانی، مورد حمایت قرار دهد.

سپس در متن یادشده، راجع به نتایج به دست آمده از دو کنگره قبلی چنین گفته شده بود:

«... این نتیجه‌گیری‌ها، به‌طور وسیع

به تصمیم اتخاذشده از سوی کنفرانس عمومی یونسکو در جریان برگزاری سی‌امین اجلاس آن (نوامبر ۱۹۹۹)، برای تدارک یک برنامه بین‌الدول جدید به منظور مقابله با چالش‌های نوین تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی الکترونی، کمک کرده است. این برنامه جدید، با توجه به هدف‌ها، ارزش‌ها و چشم‌اندازهای مورد نظر آن، بر ضرورت ایجاد یک چارچوب بررسی و ارزیابی در سطح جهانی، راجع به دسترسی به اطلاعات، مشارکت همگانی در جامعه اطلاعاتی جهانی و تأثیرات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی کاربرد تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات، تأکید دارد.

در میان اقدامات مکمل این کنگره‌ها، تأسیس و روزآمد سازی منظم «واحد اینترنتی نظارت‌گر یونسکو در مورد جامعه اطلاعاتی»،^۴ ایجاد

■ در مقدمه متن معرفی برنامه‌های مباحثه سومین کنگره بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» راجع به نقش قدرت‌های عمومی در دسترسی به اطلاعات دو توصیه خاص مطرح گردیده بود. به موجب این توصیه‌ها، از یک سو بر ضرورت گسترش دادن و مؤثر کردن عرضه اطلاعات متعلق به عرصه عمومی و از سوی دیگر بر لزوم سهل و ساده کردن دستیابی به شبکه‌ها و خدمات اطلاعاتی تأکید شده بود.

دقیق‌تری، برای بازترشدن دامنه اطلاعات و تعاملی شدن و جهانی‌تر شدن آنها، تعریف و تدوین شوند. این اصول رهنمود، باید تمام جنبه‌ها، نه تنها جنبه‌های تکنولوژیک و اقتصادی، بلکه جنبه‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی شبکه‌های جهانی اطلاعاتی را نیز در برگیرند. در صورتی که در حال حاضر، مباحثه‌های ملی و بین‌المللی، بیشتر به جنبه‌های فنی و اقتصادی اطلاعات و ارتباطات نوین و آثار بلافاصله مشهود آنها می‌پردازند و چنین وضعی اغلب به زیان جنبه‌های دیگر اطلاعات و ارتباطات، که سرانجام نقش عمیق‌تر و تعیین‌کننده‌تری در ایجاد یک جامعه

جامعه اطلاعاتی»^{۱۱} و «حمایت از منزلت انسانی در عصر دیجیتال»^{۱۲}، مشخص گردیده بودند.

در مقدمه متن مربوط به معرفی موضوع‌های مورد بحث و بررسی در کنگره یادشده، که از سوی دبیرخانه یونسکو تهیه و تدوین شده بود، ابتدا با تکیه بر ضرورت توسعه جامعه اطلاعاتی، به صورت جامعه‌ای باز و همگانی و مبتنی بر اصول مندرج در اعلامیه جهانی حقوق بشر، برحق آزادی بیان و از جمله، آزادی دسترسی به اطلاعات و همچنین حق آموزش و حق مشارکت در زندگی تأکید گذاشته شده بود سپس به کوشش اقتدارهای عمومی،

فعالیت‌های منطقه‌ای در جهت آگاه‌سازی بیشتر درباره برنامه‌های «اخلاق اطلاعات» و به جریان انداختن برنامه‌های دقیق‌تر برای تسهیل دسترسی همگانی به اطلاعات در «عرصه عمومی» از طریق «واحد اینترنتی جهانی یونسکو»^{۱۵} و پیشبرد و گسترش تعدادگرای زبانی، ذر اینترنت، قابل توجه‌اند...»^(۵)

در پایان مقدمه متن معرفی برنامه‌های مباحثه‌های سومین کنفرانس بین‌المللی یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات» تأکید شده بود که هدف دقیق این کنفرانس، دستیابی به وفاق عمومی در مورد اصول اخلاقی و حقوقی قابل اعمال در فضای سبیرنتیک است. کنفرانس اخیر می‌کوشد تا کارشناسان را برای ارائه پیشنهادها و آراء در جهت کمک به تقویت هرچه بیشتر برنامه جدید یونسکو در زمینه جامعه اطلاعاتی، آماده سازد.^(۶)

دبیرخانه یونسکو، در متن مربوط به معرفی برنامه بحث و بررسی سومین کنفرانس بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» درباره «حق دسترسی همگانی به اطلاعات در قرن بیست و یکم»، همان‌گونه که قبلاً یادآوری شد، سه موضوع اصلی را عنوان کرده بود و هدف‌ها و انتظارات این سازمان بین‌المللی در مورد دعوت محققان و متخصصان جهانی برای ارائه مقاله و ایراد سخنرانی در هرکدام از آنها را مشخص ساخته بود.

الف. نقش اقتدارهای عمومی در دسترسی به اطلاعات

در این متن، درباره نقش قدرت‌های عمومی در دسترسی به اطلاعات، تأکید شده بود که «اگرچه بخش خصوصی موظف است زیرساخت‌های ضروری برای دسترسی به منابع اطلاعات را تدارک کند، اما مسأله اصلی در این مورد، مشخص ساختن مفاهیم «عرصه عمومی» و «دسترسی همگانی» در شرایط کلی جهانی است، به نحوی که خیر و مصلحت عمومی پیشرفت یابد در عین

■ در پایان مقدمه متن معرفی برنامه‌های مباحثه‌های سومین کنفرانس بین‌المللی یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات» تأکید شده بود که هدف دقیق این کنفرانس، دستیابی به وفاق عمومی در مورد اصول اخلاقی و حقوقی قابل اعمال در فضای سبیرنتیک است.

■ با توجه به این‌که قسمت بزرگی از معلومات و معرفت‌های جهانی در قیدوبند مقررات حقوق مالکیت معنوی قرار ندارند، از سوی دبیرخانه یونسکو این پرسش کلی مطرح شده بود که چگونه می‌توان در این‌باره بر رکود عرضه معلومات و معرفت‌های موجود، غلبه کرد؟

سرمايه‌گذاري عمومي را در برمي‌گيرد، بايد به «نسخه آزاد»^{۱۷} و به عبارت ديگر، اطلاعات توزيع شده به صورت مجاني

هم، با رعايت احترام به برخي از حقوق معنوي پديدآورندگان آنها (به عنوان مثال در مورد نرم‌افزارهاي داراي علامت استفاده آزاد)، تعميم يابد؟ اتخاذ چه سياست‌هايي براي تدارك و توزيع اين‌گونه اطلاعات، مناسب است؟ چسه ضابطه‌هايي (ضابطه‌هاي اقتصادي، سياسي، اخلاقي، اجتماعي و آموزشي)، بايد الهام‌بخش انتخاب سياست‌هاي مذکور قرار گيرند؟ منابع مالي توليد و توزيع اين اطلاعات، چگونه بايد تأمين شوند؟

چگونه مي‌توان شهروندان را براي مشاركت در توليد اطلاعات و دسترسي به آنها، مورد ترغيب و تشويق قرار داد؟ چه اقدام‌هاي ويژه‌اي بايد براي کمک به کشورهای درحال توسعه و مردم محروم، در جهت استفاده از معلومات و اطلاعات قابل دسترسی انجام داد؟ بخش خصوصی چگونه می‌تواند به صورت مؤثرتر، از عرصه عمومی الکترونی، بهره‌گیری کند؟ تفاوت‌ها و تعامل‌های بین اطلاعات عرصه عمومی که از طریق وسایل الکترونی بخش می‌شوند و اطلاعات مربوط به این عرصه که به صورت سنتی انتشار می‌یابند، کدام‌ها هستند؟ نقش‌های خاص نهادهای اطلاعاتی نوع کلاسیک و

حال، ابتکار خصوصی نیز تشويق شود و منافع اقتصادي مشروع مورد حمايت قرار گيرند.^(۷)

راجع به نقش قدرت‌های عمومی در دسترسی به اطلاعات، دو توصیه خاص هم مطرح گردیده بودند. به موجب این توصیه، از یک سو به ضرورت گسترش دادن و مؤثرتر کردن عرصه اطلاعات متعلق به عرصه عمومی و از سوی دیگر، بر لزوم سهل و ساده کردن دستیابی به شبکه‌ها و خدمات اطلاعاتی، تأکید شده بود.

۱. گسترش و مؤثرترسازی عرضه اطلاعات متعلق به عرصه عمومی^{۱۶}

در این زمینه، با یادآوری آن‌که قسمت بزرگی از معلومات و معرفت‌های جهانی، در قیدوبند مقررات حقوق مالکیت معنوی قرار ندارند، از سوی دبیرخانه یونسکو این پرسش کلی مطرح شده بود که چگونه می‌توان در این‌باره بر رکود عرضه معلومات و معرفت‌های موجود، غلبه کرد؟ به همین لحاظ، پرسش کلی اخیر به پرسش‌های جزئی متعددی تقسیم شده بود که در این‌جا معرفی می‌شود.

چه اطلاعاتی را می‌توان جزء اموال و متعلقات ملی یا جهانی بشمار آورد؟ آیا تعریف «عرصه عمومی»، که آثار کلاسیک و بسدون نام و اطلاعات ناشی از

■ با وجود تهدیدها و مخاطرات موجود برای حقوق مالکیت معنوی، می‌توان دلایل قانع‌کننده‌ای برای دفاع از گسترش مفهوم «استفاده قانونی و مشروع» از آثار و آفرینش‌های گوناگون در جهت حفظ منافع عمومی در جامعه عصر دیجیتالی، عرضه کرد.

■ اقتدارهای عمومی باید برای ایجاد توازن بین ضرورت حفظ و حراست حقوق مالکیت معنوی و لزوم تأمین دسترسی گسترده به اطلاعات و معرفت‌ها، یک استراتژی متعادل داشته باشند.

■ با وجود تمام اهمیتی که تکنولوژی‌های اطلاعاتی در دنیای امروز پیدا کرده‌اند، باید در نظر داشت که اطلاعات، معرفت نیست و معرفت نیز لزوماً خرد بشمار نمی‌رود.

یونسکو باید برای گسترده‌تر کردن و منصفانه‌تر نمودن دسترسی به اطلاعات، مخصوصاً در زمینه‌های بنیادی مانند عرصه عمومی الکترونی، به عمل آورد، موانع اقتصادی دسترسی اطلاعات و «حق ارتباط»^۸، استفاده مؤثر از وسایل اطلاعاتی و ارتباطی در خدمت آموزش، علوم، فرهنگ و همچنین همکاری بین شرکت‌کنندگان بخش‌های عمومی، خصوصی و برخاسته از جامعه مدنی در زمینه‌های اطلاعات و ارتباطات.^(۹)

ب. مفهوم «استفاده قانونی و مشروع» در جامعه اطلاعاتی

هدف طرح «مفهوم استفاده قانونی و مشروع»^{۱۰}، به عنوان دومین محور برنامه بحث و بررسی سومین کنگره بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» یافتن راه‌حل‌های لازم برای مقابله با سوءاستفاده از حقوق مالکیت معنوی صاحبان آثار بود. در این زمینه، مخصوصاً بر خطرات ناشی از کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی دیجیتالی برای حقوق مؤلفان و مصنفان و سرقت فزاینده آثار مورد حمایت و آسیب‌پذیری این آثار به سبب مشکلات مربوط به کنترل این حقوق در فضای سبیرنتیک، تأکید گردیده بود. به همین لحاظ خاطر نشان شده بود که با وجود تهدیدها و مخاطرات موجود برای حقوق مالکیت معنوی، می‌توان دلایل قانع‌کننده‌ای برای دفاع از گسترش مفهوم «استفاده قانونی و مشروع» از آثار و آفرینش‌های گوناگون در جهت حفظ منافع عمومی در جامعه عصر دیجیتالی، عرضه کرد.

بنابراین اقتدارهای عمومی باید برای ایجاد توازن بین ضرورت حفظ حراست حقوق مالکیت معنوی و لزوم تأمین دسترسی گسترده به اطلاعات و معرفت‌ها، یک استراتژی متعادل داشته باشند. علاوه بر این، حدود حمایت و دسترسی موردنظر، باید در سطح جهانی و به ویژه در شبکه‌های اطلاعاتی سراسری جهان نیز هماهنگ باشند. به همین جهت

اطلاعاتی و ارتباطی باید مشمول معافیت مالیاتی قرار گیرند؟ آیا مالیات‌گذاری برای اینترنت قابل طرح و سودمند است؟ آیا مفهوم «نرخ‌های الکترونی» (نرخ‌های ترجیحی و پایین‌تر اختصاص یافته به مؤسسات آموزشی و نهادهای فرهنگی) باید به صورت یکنواخت و عمومی درآید؟ آیا این مفهوم می‌تواند در سطح بین‌المللی برای کمک به نهادهای خدمات عمومی و مردم محروم کشورهای در حال توسعه، اعمال گردد؟ اقتدارهای عمومی این کشورها چگونه می‌توانند به نهادهای خدمات عمومی و نهادهای جامعه مدنی آنها برای یافتن راه‌حل‌های لازم (ایجاد کنسرسیوم، تأسیسات و تجهیزات جمعی، بزرگراه‌های اطلاعاتی در سطح محلی و قابل استفاده بدون پرداخت هزینه‌های دستیابی به آنها... کمک کنند؟ وسایل ارتباط جمعی برای تسهیل پذیرش مفهوم دسترسی همگانی در سطح جهانی چه نقشی می‌توانند ایفا نمایند؟ به دنبال دو پرسش کلی مذکور و پرسش‌های جزء به جزء مربوط به آنها، ضرورت عرضه توصیه‌های دقیق در مورد خط مشی‌ها و سیاست‌های آینده یونسکو راجع به تهیه و تدوین رهنمودهای دسترسی همگانی به اطلاعات در زمینه‌های زیر نیز مطرح شده بود: تعریف اقدام‌های دقیق و مشخصی که

کتابخانه‌ها و آرشیوهای مجازی کدام‌ها هستند؟^(۸)

۲. سهل و ساده‌سازی دسترسی به شبکه‌ها و خدمات اطلاعاتی

در زمینه دیگر، راجع به سهل و ساده کردن دسترسی به شبکه‌ها و خدمات اطلاعاتی نیز پرسش‌های متعددی، شامل موارد زیر، عنوان گردیده بودند:

موانع اقتصادی عمده‌ای که از دسترسی به اطلاعات جلوگیری می‌کنند (نرخ‌های ارتباطات دور، هزینه‌های مالی دسترسی به اینترنت، مالیات‌ها و غیره)، کدام‌ها هستند؟ مسؤولان اداره امور عمومی چگونه می‌توانند به منظور پیشبرد دسترسی منصفانه به اطلاعات، منافع تجاری و تعهدات اجتماعی و اخلاقی خاص خود را، متعادل کنند؟ برای تضمین دسترسی عمومی به اطلاعات، چه نوع مکانیسم‌های مالی (یارانه‌های متقابل، مالیات‌های دارای نرخ‌های ترجیحی پایین‌تر و غیره) باید به اجرا گذاشته شوند؟ آیا در مورد اینترنت هم باید شیوه‌های مقررات‌گذاری و نرخ‌گذاری‌های ارتباطات دور را اعمال کرد؟ برای تدوین این سیاست‌ها، چه نوع معیارها و ضابطه‌های سیاسی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی باید به کار گرفت؟ آیا برخی اموال و کالاهای مادی و غیرمادی

برای نیل به توافق‌های لازم در این زمینه‌ها و به منظور رعایت حقوق و منافع تمام طرف‌های ذی‌نفع در آنها (آفرینندگان، صاحبان حقوق مالکیت معنوی، شهروندان، نهادهای خدمات عمومی، کشورهای در حال توسعه)، باید مسائل حقوق مالکیت معنوی و استفاده قانونی و مشروع از اطلاعات و معرفت‌های مورد حمایت حقوق مذکور، به طور جمعی و در سطح جهانی، مورد بررسی و بازاندیشی قرار گیرند.^(۱۰)

راجع به مفهوم «استفاده قانونی و مشروع» در متن معرفی برنامه مباحثه‌های سومین کنگره بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» دو دسته پرسش نیز مطرح شده بودند. پرسش‌های دسته اول به مفهوم مذکور برای کاربرد آن در آموزش، علوم، فرهنگ و ارتباطات، اختصاص یافته بودند و پرسش‌های دسته دوم به اعمال استثنای قانونی در برابر حقوق مؤلفان و مصنفان در کشورهای در حال توسعه (به کمک عهدنامه‌های بین‌المللی)، معطوف گردیده بودند.

۱. مفهوم «استفاده قانونی و مشروع» برای کاربرد در زمینه‌های آموزش، علوم، فرهنگ و ارتباطات
در باره مفهوم اخیر، از سوی دبیرخانه یونسکو متن معرفی برنامه کنگره یادشده، چندین پرسش به شرح زیر مطرح شده بودند:

چه اصولی باید بر «استفاده قانونی و مشروع» از اطلاعات مورد حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان، در زمینه‌های تحت صلاحیت یونسکو، حاکم باشند؟ برای جلوگیری از قاچاق غیرقانونی یا نابودی اموال معنوی و فرهنگی، چه محدودیت‌هایی برای «استفاده قانونی و مشروع» باید در نظر گرفت؟ آیا باید برای اطلاعات مورد انتقال از طریق وسایل ارتباطی الکترونی، شرایط یا تضمین‌هایی، اعمال کرد؟ آیا عهدنامه‌های مورد اجرا و شیوه مشورتی جاری درباره

محدودیت‌های سنتی حقوق مالکیت معنوی، باید در جهت جلب توجه بیشتر به مسأله «استفاده قانونی و مشروع» گسترش پیدا کنند؟ در صورت ضرورت این گسترش، چگونه باید عمل کرد؟^(۱۱)

۲. اعمال استثنای قانونی در برابر حقوق مؤلفان و مصنفان در کشورهای در حال توسعه، به کمک عهدنامه‌های بین‌المللی

در مورد چگونگی اجرای مقررات مربوط به استثنای قانونی در قبال حقوق مؤلفان و مصنفان نیز در متن معرفی برنامه کنگره مذکور، چندین

ابزارهای بهره‌برداري)، برای مساعدت به دسترسی کشورهای کمتر پیشرفته به آثار ذخایر اطلاعاتی بین‌المللی حمایت شده از طریق مقررات حقوق مالکیت معنوی، قابل طرح و سودمند است؟

در پایان معرفی دومین محور مهم مورد بحث در سومین کنگره بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» هم ضمن اشاره به لزوم ارائه توصیه‌های مشخص برای اقدام‌ها و تصمیم‌های آینده یونسکو، بر توصیه زیر تأکید خاص شده بود.

تهیه و تدوین اصولی که کشورهای عضو یونسکو بتوانند برای پیش‌بینی قواعد و مقررات مربوط به «استفاده قانونی و مشروع» در قالب قوانین‌های

■ دسترسی به تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند معلومات افراد را برای بهبود امور زندگی شخصی و جمعی افزایش دهد. در عین حال، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، به خودی خود، خرد پدید نمی‌آورد.

■ خرد از تفاهم ما برای چگونگی استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی و تفاهم در زمینه‌های این استفاده و شرایط و لوازم خاص آن، ناشی می‌شود.

■ یونسکو کوشش می‌کند تا ضرورت تفاهم جهانی درباره طرز کاربرد اطلاعات و ارتباطات نوین را در کنفرانس سران کشورهای جهان در مورد «جامعه اطلاعاتی» که در سال ۲۰۰۳ از سوی «اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دور» و با همکاری سایر نهادهای تخصصی ملل متحد، تشکیل خواهد شد مطرح نماید.

پرسش به شرح زیر عنوان گردیده بودند. خود، از آنها الهام بگیرند.^(۱۲)

برای کمک به کشورهای در حال توسعه، در جهت تقویت نظام اجرایی هماهنگ شده حقوق مالکیت معنوی، چه انگیزش‌ها و ترغیب‌هایی باید ایجاد کرد؟ میراث فرهنگی، معنوی و علمی کشورهای در حال توسعه و از جمله اطلاعات منابع سنت و بومی آنها را چگونه می‌توان به‌طور صحیح مورد حمایت قرار داد و در معرض استفاده گذاشت؟ آیا برداشت درصدی نمادین از درآمدهای دریافتی بابت استفاده از نسخه‌های مورد استفاده شخصی (امکانات اطلاعاتی دست‌نخورده و

پ. حمایت منزلت انسانی در عصر دیجیتال

سومین محور مورد بحث در جلسات سومین کنگره بین‌المللی یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات» به حمایت از منزلت انسانی در برابر تکنولوژی‌های ارتباطات الکترونی اختصاص یافته بود. به همین لحاظ در آن قسمت از متن معرفی برنامه‌های کنگره مذکور، که از سوی دبیرخانه یونسکو برای این مبحث در نظر گرفته شده بود، تأکید گردیده بود که هدف حمایت از منزلت انسانی در این زمینه،

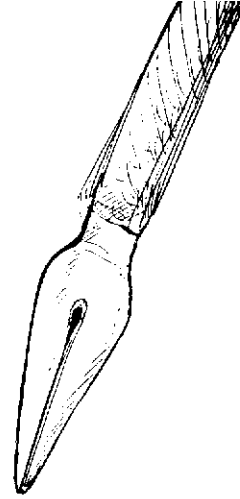
به دنبال یادآوری‌های اخیر، دو دسته پرسش در مورد «حمایت زندگی خصوصی در شبکه‌های اطلاعاتی جهانی» و «آزادی بیان و وسایل ارتباطی الکترونی» مطرح شده بودند که در این جا به ارائه آنها، پرداخته می‌شود.

۱. حمایت زندگی خصوصی در شبکه‌های اطلاعاتی جهانی

در مورد وسایل مربوط به حمایت زندگی خصوصی در شبکه‌های اطلاعاتی جهانی، پرسش‌های زیر مطرح شده بودند: چگونه، اقتدارهای عمومی می‌توانند از عملکردهای افراطی کاهش داده‌ها،^{۲۰} جلوگیری کنند و در جریان مبادلات اطلاعاتی، از زندگی خصوصی افراد، بدون لطمه زدن به اصل آزادی دسترسی به اطلاعات، حمایت نمایند؟ آنان چگونه می‌توانند بر انطباق و عدم برخورد حق مشروع استفاده‌کنندگان تکنولوژی‌های ارتباطی دیجیتالی برای دسترسی به اطلاعات با حق مشروع دیگران برای برخورداری از احترام به زندگی خصوصی، حراست کنند؟ برای تضمین حمایت از اطلاعات حساس و اعمال مقررات قانونی مربوط به آنها در شبکه‌های اطلاعاتی، چه سیاست‌هایی باید به مورد اجرا گذاشته شوند؟ در این زمینه، علاوه بر راه‌حل‌های تکنیکی (پنهان سازی، امضاهای دیجیتالی و غیره)، چه اقدام‌های تجاری، اخلاقی و اجتماعی باید طرف توجه قرار گیرند؟ آیا در این مورد، باید مجموعه‌ای از اصول رفتاری، به منظور تأمین مشروعیت، برابری، عدالت و رعایت اخلاق در پردازش (جمع‌آوری، بازسازی، دگرگونی، فروش) داده‌های خصوصی، اعمال گردند؟ در صورت چنین نیازی، چه کسانی باید چنین مجموعه‌هایی را تدوین و تصویب کنند؟ چگونه می‌توان، صنعت‌گران و استفاده‌کنندگان تکنولوژی‌های نوین ارتباطی را در جهت همکاری و کمک مشترک برای تضمین امکان دسترسی و امنیت شبکه‌های

و عرضه خدمات ارتباطی شخصی، ایجاد می‌نماید و درعین حال، مخاطرات و تهدیدهای جدیدی از هم برای شهروندان پدید می‌آورد. با در نظر گرفتن مشخصات مذکور، در متن یادشده از اقتدارهای عمومی، چه در کشورهای صنعتی و چه در کشورهای در حال توسعه، خواسته شده بود تا اقدام‌های لازم را به منظور تضمین امنیت شهروندان، احترام به زندگی خصوصی و آزادی بیان در جامعه اطلاعاتی، به عمل آورند و مخصوصاً در این زمینه مهم به تدوین رهنمودها، خط‌مشی‌ها و همچنین چارچوب‌های حقوقی و اخلاقی بسیار مشخص و قابل اعمال درباره همه اشخاص، توجه خاصی مبذول دارند.^(۱۳)

ایجاد شرایط لازم برای احترام گذاشتن به اصل آزادی دسترسی به اطلاعات و جریان آزاد آن براساس ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر در استفاده از وسایل ارتباطی دیجیتالی است و به این منظور، توجه به امنیت محتویات و قابلیت کاربرد آنها در شبکه‌های اطلاعاتی آینده، اهمیت فراوان خواهد داشت. همچنین با تکیه بر نو بودن اینترنت به عنوان یک وسیله ارتباطی جمعی نوین، خاطر نشان شده بود که این رسانه ارتباطی جدید از لحاظ کیفیت با رسانه‌های ارتباطی سنتی، تفاوت دارد. زیرا رسانه مذکور از یک سو، امکان تعامل‌های میان فردی و همچنین تعامل‌های جمعی را فراهم می‌کند و از سوی دیگر، امکانات تازه‌ای برای آفرینش

اطلاعاتی جهانی، ترغیب و تشویق کرد؟ طرف‌های نیرومند شبکه‌های اطلاعاتی، شامل سازندگان و عرضه‌کنندگان صنایع و خدمات ارتباطی نوین الکترونی و استفاده‌کنندگان بسیار فراوان آنها در سراسر جهان، که به ترتیب از حمایت‌های مؤسسات بزرگ اقتصادی و پشتیبانی‌های سازمان‌های جدید جامعه مدنی و جامعه بین‌المللی سنتی برخوردارند چگونه می‌توانند برای حل این مسائل مساعدت کنند؟^(۱۴)

۲. آزادی بیان و وسایل ارتباطی الکترونی

درباره مسائل مربوط به آزادی بیان در کاربرد وسایل ارتباطی الکترونی،

اطلاعات اینترنت، حق آزادی بیان را نقض می‌کنند؟

چگونه می‌توان از به کار گرفتن این گونه سیستم در جهت جلوگیری از مباحثه و تبادل نظر افراد درباره وسایل مورد معارضه و حتی موضوع‌های نامطلوب عموم، مطالبه هزینه‌های مالی سنگین از استفاده‌کنندگان و کاربران اینترنت به عنوان ضرورت رعایت قواعد بهره‌بری و کاربری، لطمه زدن به گوناگونی فرهنگی بنیادی در اینترنت و یا لطمه زدن به حق اطلاعات شهروندان در سراسر جهان، پرهیز کرد؟ آیا می‌توان رویکردهایی از نوع آموزشی را که کم محدودیت‌ترند، را برای تضمین استفاده صحیح از اینترنت، مورد توصیه قرار داد؟

■ به زودی، گزارشی که به وسیله دبیرخانه یونسکو و بنا به تقاضای کنفرانس عمومی این سازمان درباره تدارک متن یک توصیه راجع به «دسترسی همگانی به اطلاعات در فضای سبیرنتیک» در حال تدوین است، برای اظهار نظر دولت‌های عضو، ارسال خواهد شد.

■ برگزاری سومین کنگره بین‌المللی اخلاق اطلاعات در سال ۲۰۰۰، مرحله‌ای بسیار مهم از روندی است که به زودی به تصویب قواعد رهنمود بین‌المللی برای تقویت و تحکیم مفهوم دسترسی همگانی به اطلاعات، منتهی خواهد گردید.

پرسش‌های زیر عنوان گردیده بودند:

چگونه می‌توان، محتویات اطلاعات واقعاً اختصاص یافته به پخش و انتشار جمعی و توده‌گیر را از محتویات اطلاعات که اعضای یک گروه کوچک به طور مشخص برای استفاده مشترک خود آماده می‌کنند و یا از محتویات ارتباطات فردی، که پخش و انتشار آنها بدون رضایت پدیدآوردن این محتویات، گسترش یافته‌اند، تفکیک کرد؟ چگونه می‌توان پدید آورنده و مسؤول یک محتوای اطلاعاتی را، که از سوی افرادی غیر از تهیه‌کننده آن، پخش شده یا دوباره پخش گردیده و یا با تغییراتی پخش شده است، مشخص کرد؟ آیا سیستم‌های بین‌المللی ارزیابی و صافی‌گذاری مخصوص

در پایان معرفی پرسش‌های این

مبحث نیز لزوم ارائه توصیه‌های ضروری برای هدف‌های آینده یونسکو در زمینه مقابله با چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی جامعه اطلاعاتی، مطرح گردیده بود. به این منظور درباره حمایت منزلت انسان در جامعه دیجیتالی از کارشناسان کشورهای عضو یونسکو، چنین خواسته شده بود:

تعریف مجموعه‌ای از «عملکردهای مطلوب»، به صورت کلی، برای تسهیل تدارک و تدوین استراتژی‌های مربوط به تأمین امنیت، حمایت زندگی خصوصی و آزادی اطلاعات در شبکه‌های جهانی اطلاعات، از سوی اقتدارهای عمومی، مؤسسات خصوصی و جامعه مدنی.^(۱۵)

نشست‌ها، میزگردها و سخنرانی‌ها

جلسه‌ها و گفت‌وگوهای سومین کنگره بین‌المللی یونسکو در مورد «اخلاق اطلاعات» در روزهای ۱۳ تا ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ (۲۳ تا ۲۵ آبان ۱۳۷۹) در تالار اجتماعات شماره ۲ ساختمان مرکزی این سازمان در پاریس، برگزار شدند. طبق برنامه مورد پیش‌بینی، برای نشست‌های سه روزه کنگره مذکور - همان‌گونه که قبلاً به آن اشاره شد - سه موضوع اصلی، شامل «نقش اقتدارهای عمومی در دسترسی به اطلاعات»، «مفهوم استفاده قانونی و مشروع در جامعه اطلاعاتی» و «حمایت منزلت انسانی در عصر دیجیتالی» در نظر گرفته شده بودند، که هر کدام از آنها، در طول یک روز با تشکیل دو میزگرد و سخنرانی چند محقق و متخصص و پرسش‌ها و پاسخ‌های پایانی آنها مورد بحث و بررسی قرار می‌گرفتند.

لازم به یادآوری است که سخنرانان جلسه‌ها و میزگردهای یادشده، طبق رویه معمول در دو کنگره پیشین، از ماه‌ها پیش از میان کارشناسان و پژوهشگران کشورهای مختلف دنیا برگزیده شده بودند و متن مقاله‌های خود را چند هفته قبل از آغاز کنگره در اختیار دبیرخانه یونسکو قرار داده بودند.

جلسه افتتاحیه

مراسم افتتاح سومین کنگره بین‌المللی یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات»، از ساعت ۹ تا ۱۰ صبح روز دوشنبه ۱۳ نوامبر ۲۰۰۰ (۲۳ آبان ۱۳۷۹)، تشکیل شد. در این مراسم که بیش از ۳۰۰ نفر از نمایندگان و ناظران کشورهای عضو یونسکو و سازمان‌های غیردولتی تخصصی و حرفه‌ای از سراسر جهان در آن شرکت کرده بودند. ابتدا خانم «ویگدیس فینبوگادوتیر»^{۱۱} رئیس‌جمهور پیشین ایسلند و رئیس کنونی «کمیسون جهانی اخلاق معرفت‌های علمی و تکنولوژی»، که از سوی یونسکو تأسیس شده است، به عنوان رئیس کنگره به سخنرانی پرداخت.

وی در این سخنرانی با تأکید بر جنبه‌های مثبت کاربرد تکنولوژی‌های نوین اطلاعات در جهان کنونی، تهدیدات و خطرات آنها به ویژه برای کشورهای در حال توسعه را نیز خاطر نشان ساخت و از شکاف فزاینده «ثروتمندان اطلاعاتی» و «فقرای اطلاعاتی» در دنیای امروز، ابراز نگرانی کرد. او در پایان سخنان خود آرزو نمود که در قرن بیست و یکم «حق دسترسی پایدار به اطلاعات» برای تمام مردم جهان تأمین و تضمین گردد.^(۱۶)

به دنبال آن «آقای آلن مود»^{۲۲} معاون مدیرکل یونسکو در امور ارتباطات و اطلاعات، به نمایندگی از سوی «کوئچیرو ماتسورا»^{۲۳} مدیرکل این سازمان، سخنرانی کرد و ضمن آن، اهمیت خاص تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در شکل‌گیری جامعه اطلاعاتی جهانی و ضرورت پیشرفت و گسترش حق دسترسی عمومی به اطلاعات را که موضوع اصلی بحث‌ها و بررسی‌های کنگره را تشکیل می‌داد، مورد تأکید قرار داد.

وی در سخنان خویش چنین نتیجه گرفت:

«... با وجود تمام اهمیتی که تکنولوژی‌های اطلاعاتی در دنیای امروز پیدا کرده‌اند، باید در نظر داشت که اطلاعات، معرفت نیست و معرفت نیز لزوماً خرد بشمار نمی‌رود... دسترسی به تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند معلومات افراد را برای بهبود امور زندگی شخصی و جمعی افزایش دهد. در عین حال، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، به خودی خود، خرد پدید نمی‌آورد. همچنین نمی‌توان اساس خرد را تنها بر آموزش استوار دانست و چنین پنداشت که آموزش افراد برای استفاده از تکنولوژی‌های جدید و به عبارت دیگر مهارت پیدا کردن در این زمینه برای خرد یافتن کفایت می‌کند. خرد از تفاهم ما برای چگونگی استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی و تفاهم در زمینه‌های این استفاده و شرایط و لوازم خاص آن، ناشی می‌شود. در این مورد، موضوع اصلی تفاهم ما راجع به تأثیرات

اخلاقی، حقوقی و اجتماعی تکنولوژی‌های مذکور در زندگی افراد است. یونسکو کوشش می‌کند تا ضرورت تفاهم جهانی درباره طرز کاربرد اطلاعات و ارتباطات نوین را در کنفرانس سران کشورهای جهان در مورد «جامعه اطلاعات» که در سال ۲۰۰۳ از سوی «اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دور» و با همکاری سایر نهادهای تخصصی ملل متحد، تشکیل خواهد شد نیز مطرح نماید. به این طریق، یونسکو با کمک سایر نهادهای تخصصی ملل متحد، و به کوشش‌های خود برای نیل به یک تفاهم جهانی و دیدگاهی مشترک راجع به جامعه اطلاعاتی جهانی و ایجاد یک برنامه عملی استراتژیک جهت توسعه این جامعه ادامه خواهد داد.

در عین حال، ما به وضع معیارها و ضابطه‌های دقیق، برای تعریف اصول، قواعد، نمونه‌ها و عملکردهای استفاده از اطلاعات و ارتباطات نوین به منظور کمک به قانون‌گذاری‌های ملی و تقویت ابزارهای حقوقی بین‌المللی در این زمینه، نیاز فراوان داریم. به این گونه، فضای سبیرتیک و جامعه معرفتی می‌تواند فضایی پدید آورد که در آن هرکس، امکان آموزش، برخورداری از احترام، عدالت و پیشرفت را دارا باشد...»^(۱۷)

آخرین سخنران جلسه افتتاحیه، آقای دیوید کونزوئیک^{۲۴} اقتصاددان مکزیکی بود که درباره «جامعه اطلاعاتی و انقلاب انتظارات» سخن گفت.^(۱۸)

جلسه اختتامیه به دنبال آخرین میزگرد سومین نشست کنگره یادشده در ساعت ۱۷ روز ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ (۲۵ آبان ۱۳۷۹) جلسه اختتامیه کنگره تشکیل شد. در این جلسه ابتدا آقای «برند نیهاوس»^{۲۵} سفیر و نماینده دائمی جمهوری کاستاریکا در سازمان ملل متحد به سخنرانی پرداخت و پس از وی، آقای «فیلیپ کتو»^{۲۶} مدیر قبلی بخش اطلاعات و انفورماتیک یونسکو و مدیر کنونی بخش جدید جامعه اطلاعاتی این سازمان، که مسئولیت مستقیم برگزاری سه کنگره بین‌المللی یونسکو درباره

«اخلاق اطلاعات» را در سال‌های ۱۹۹۷، ۱۹۹۸ و ۲۰۰۰ به عهده داشته است، سخن گفت و به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مباحثات و تبادل نظرهای نشست‌ها و میزگردهای سومین کنگره پرداخت.

«فیلیپ کتو»، در سخنرانی خویش که متن فرانسسه آن پس از پایان جلسه اختتامیه، با عنوان «حقوق و اخلاق در جامعه اطلاعاتی جهانی» در اختیار شرکت‌کنندگان در کنگره گذاشته شد، پس از سیاست‌گذاری از سخنرانان و همچنین حضار شرکت‌کننده در سه نشست و شش میزگرد کنگره اخیر، کوشش‌ها و اقدام‌های آینده یونسکو را برای ادامه هدف‌های مورد نظر در سه کنگره بین‌المللی اخلاق اطلاعات، معرفی کرد.

وی در این زمینه چنین گفت:

«... به زودی، گزارشی که به وسیله دبیرخانه یونسکو و بنا به تقاضای کنفرانس عمومی این سازمان درباره تدارک متن یک توصیه راجع به دسترسی همگانی به اطلاعات در فضای سبیرتیک» در حال تدوین است، برای اظهار نظر دولت‌های عضو، ارسال خواهد شد. مجموعه این اظهارنظرها و همچنین گزارش نهایی و اسناد دیگر مربوط به سومین کنگره بین‌المللی «اخلاق اطلاعات» (سال ۲۰۰۰) در کمیته‌ای مرکب از کارشناسان بین‌المللی که در ماه مارس ۲۰۰۱ در مقر یونسکو در پاریس تشکیل می‌شود، بررسی خواهد شد تا بر مبنای نظریات این کارشناسان، یک طرح «توصیه در مورد دسترسی همگانی به اطلاعات در فضای سبیرتیک تهیه و تدوین گردد. این طرح توصیه، در جریان اجلاس آینده کنفرانس عمومی یونسکو، که در اکتبر ۲۰۰۱ در پاریس برگزار می‌شود، برای تصویب دولت‌های عضو این سازمان، عرضه خواهد شد. به موازات آن، یونسکو در روند تدارک «کنفرانس عالی سران کشورهای جهان درباره جامعه اطلاعاتی» که به ابتکار «اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دور» در سال ۲۰۰۳ تشکیل خواهد شد، نیز مشارکت خواهد کرد.

بنابراین همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، برگزاری سومین کنگره بین‌المللی اخلاق اطلاعات در سال

۲۰۰۰، مرحله‌ای بسیار مهم از روندی است که به زودی به تصویب قواعد رهنمود بین‌المللی برای تقویت و تحکیم مفهوم دسترسی همگانی به اطلاعات، منتهی خواهد گردید» (۱۹)

مدیر بخش جامعه اطلاعاتی یونسکو در ادامه سخنان خود، با تأکید بر پدیده جهان شمول جامعه اطلاعاتی، اهمیت توجه به یک مسأله جدید ناشی از این پدیده را که «اموال عمومی و مشترک جهانی»^{۲۷} و مقررات‌گذاری آن را در برمی‌گیرد، مطرح کرد. وی در این زمینه یادآور شد که اکنون، به عنوان مثال، مفهوم دسترسی همگانی به اطلاعات و مسائل مربوط به مالکیت معنوی، مقررات‌گذاری جهانی برای مبادلات الکترونی و کالایی‌سازی معرفت‌ها، از جمله چالش‌های تازه جامعه بین‌المللی، بشمار می‌روند.

آقای «فیلیپ کثو»، سپس اضافه کرد که مقررات‌گذاری جهانی اینترنت باید از سوی نهادهای دارای صلاحیت فراگیر جهانی، صورت گیرد و در این باره، افکار عمومی جهانی و جامعه مدنی جهانی نیز باید برای تشویق و ترغیب دولت‌ها در جهت تسریع این روند ضروری بسیج شوند. وی موضوع‌های مهمی را که در حال حاضر مستلزم مقررات‌گذاری هستند، چنین برشمرد:

– مقررات‌گذاری دسترسی به منابعی که به طور طبیعی یا به‌طور مصنوعی، محدودند (نام‌گذاری زمینه‌های اطلاعاتی اینترنت، وضعیت مدارهای ماهواره‌ها، فرکانس‌های رادیو - الکترونیک)

– مقررات‌گذاری رقابت بین تهیه‌کنندگان خدمات اینترنتی

– مقررات‌گذاری «رقابت قانونی و مشروع» به ویژه در زمینه‌های ارتباطات دور، نرم‌افزارها و تجارت الکترونی.

– تعریف سیاست‌های نرخ‌گذاری و یارانه‌های تقابلی ارتباطات دور بین‌المللی در سطح جهانی

– مالیات‌گذاری برای استفاده از «اموال عمومی و مشترک جهانی»، به

صورت مورد پیشنهاد در گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۹ «برنامه ملل متحد برای توسعه» به منظور تقسیم درآمدهای ناشی از آن در سطح جهانی.

– تجدید نظر در فلسفه حقوقی بنیادی حق مالکیت معنوی، در جهت ایجاد نظام تازه‌ای که برای دسترسی کشورهای درحال توسعه به معرفت‌های جدید، مانع پدید نیامورد و افراط‌ها و سوءاستفاده‌های کالایی‌سازی پرشتاب معرفت‌ها را محدود سازد.^(۲۰)

مدیر بخش جامعه اطلاعاتی یونسکو، پس از آن با تأکید مجدد بر مسأله حق مالکیت معنوی، ضرورت تحول نظام حقوقی حاکم بر این موضوع و موضوع‌های مشابه آن را مطرح کرد و اظهار امیدواری نمود که با چنین تحولی، مفاهیم «منافع عمومی» و «اموال عمومی» در سطح جهانی نیز اهمیت بیشتری پیدا کنند و توجه بیشتری به خود جلب نمایند. وی با تکیه بر این که چنین مسائلی دارای طبیعت و ماهیت واقعاً حقوقی نیستند و جنبه‌های اقتصادی و سیاسی پراهمیت‌ترند، به فشارهای کشورهای بزرگ پیشرفته برای حمایت بیش از پیش از حق مالکیت معنوی در زمینه‌های مختلف علمی و فرهنگی اشاره کرد و از تعارض سیاست‌های کشورهای توسعه یافته با منافع کشورهای درحال توسعه در این مورد و موارد دیگر، یاد نمود. او مخصوصاً یادآوری کرد که طرح «معاهده حمایت پایگاه‌های داده‌های اطلاعاتی» که از سوی کشورهای پیشرفته در کنفرانس دسامبر ۱۹۹۶ سازمان جهانی حمایت مالکیت معنوی ارائه شده بود، به سبب مخالفت کشورهای در حال توسعه و یک جنبش همبستگی جامعه ملی (دانشمندان، استادان دانشگاه‌ها و کتابداران)، پس گرفته شد و از دستور کار کنفرانس، خارج گردید.

آقای «فیلیپ کثو» سپس با اشاره به «تراژدی اموال عمومی و مشترک» که از سوی اقتصاددانان مطرح می‌شود، یادآور

شد که این تراژدی در سطح جهانی، وضع غم‌انگیزتری دارد و به همین جهت برای مقابله با آن باید به ایجاد و توسعه تدریجی یک «حقوق جهانی»^{۲۸} که با «حقوق بین‌الملل» کنونی متفاوت خواهد بود، امید بست.^(۲۱)

وی در این زمینه توضیح داد که اصطلاح «حقوق بین‌الملل»^{۲۹} معرف حقوق ملت‌ها، کشورها و به ویژه دولت‌ها است. به همین لحاظ اصطلاح «حقوق افراد»^{۳۰} که پیش از رواج و توسعه «حقوق بین‌الملل»، در کشورهای اروپایی عنوان می‌شد، با شرایط کنونی جهان، هماهنگی بیشتری دارد. زیرا «حقوق افراد»، معرف حقوق مشترک آنان است و این حقوق، وجود یک «جامعه بین‌المللی»^{۳۱} به مثابه جامعه‌ای مرکب از افراد و نه جامعه‌ای تشکیل شده از دولت‌ها را، ایجاد می‌کند. بنابراین، در اوضاع و احوال موجود جهان، به سبب نابرابری و ناهمگونی دولت‌های پراکنده شده در سراسر کره زمین، مفهوم «جامعه همگانی جهانی»^{۳۲} نوعی خیال‌پردازی است و با واقعیت‌ها، تطبیق نمی‌کند. در چنین شرایطی، تفاوت‌های ناشی از سطح توسعه اقتصادی و فرهنگی و ایدئولوژی، بیش از آن که ملت‌ها را به هم نزدیک کنند، آنها را از هم دور می‌سازند. در عین حال، در اوضاع و احوال کنونی، هم عوامل متعدد همگرایی در میان مردم کشورها وجود دارند که مهمترین آنها آرزوهای عمومی برای صلح، احساس مشترک درباره اهمیت اندیشه عدالت، شناخت واقعیت همبستگی اقتصادی و ضرورت مبارزه مشترک علیه توسعه نیافتگی را شامل می‌شوند.

مدیر «بخش جامعه اطلاعاتی» یونسکو سپس خاطر نشان ساخت که هدف توجه به ضرورت تحول نظام حقوقی حاکم بر دنیای امروز، تنها انتخاب یک نظریه خاص درباره حقوق بین‌المللی یا حقوق جهانی نیست، بلکه هدف آن است که به گسترش شیوه اندیشه تازه‌ای

در جهت مساعدت به ظهور یک «شهروندی جهانی»، پرداخته شود. در حال حاضر تحت تأثیر فرایند جهانی سازی، آگاهی روزافزونی در میان کشورها نسبت به منافع مشترک آنها، مشاهده می‌گردد و اصل «همبستگی بین‌المللی» که به سبب در برداشتن حق نظارت جامعه بین‌المللی بر امور داخلی کشورها، با مفهوم «حاکمیت» تعارض پیدا می‌کند، در حال گسترش است به گونه‌ای که از لحاظ نظری، دولت‌های عضو نظام ملل متحد، می‌توانند ادعای نمایندگی «اراده عمومی» ملت‌های جهانی را داشته باشند. هم‌اکنون تصمیمات و قطعنامه‌های نهادهای جهان شمول سازمان‌های بین‌المللی، نمونه‌هایی از قانونگذاری جهانی را بدست می‌دهند، به گونه‌ای که برخی از

کافی این همه دشواری وجود دارد؟ به همین جهت تقسیم مسواری اموال و متعلقات عمومی، در میان ملت‌ها، نسل‌ها و گروه‌های اجتماعی، تنها در صورت آگاهی یافتن همگانی به منافع عالی حراست از این اموال عمومی و قبول مسوولیت‌های مربوط به آنها، امکان‌پذیر خواهد شد. زیرا اموال عمومی در صورت عدم اعتلا و محافظت آنها از میان می‌روند و به جای آنها، «زبان‌ها و درماندگی‌های عمومی»^{۳۳} پدید می‌آیند. در چنین وضعیتی برخی عوامل و مؤسسات فراملی غیردولتی می‌توانند از اختلاف‌های حقوقی، اقتصادی و اجتماعی موجود در میان کشورها، سوءاستفاده کنند و منافع خاص خود را تأمین نمایند. به این طریق، لطمات وارده

اکنون مسأله اساسی مربوط به اموال و متعلقات عمومی و مشترک، چگونگی نمایندگی منافع کل جامعه جهانی است و بدون تردید تنها از طریق طرح ریزی دموکراتیک این منافع، می‌توان به پایه‌گذاری مشروعیت یک «حقوق جهانی» دست یافت. همچنین باید در نظر داشت که «اندیشه» حقوق جهانی امر تازه‌ای نیست. مدتها پیش (در اواخر قرن هجدهم) «ایمانوئل کانت» فیلسوف شهیر آلمانی در کتاب معروف خود درباره «طرح صلح دائمی» اندیشه یک جامعه مدنی همگانی و جهانی و «یک حقوق جهان وطن» را مطرح کرده بود در حالی که اندیشه یک «دولت جهانی» را که با خطر استیلای یک نظام استعماری جهانی تحمل‌ناپذیر بر بشریت همراه است، مطرود شناخته بود.^(۲۴)

■ تنها اخلاق می‌تواند «حقوق طبیعی» را که حقوق مشترک بشریت است پایه‌گذاری کند. واقعیت متفاوت و ناهمسان ملت‌ها و دولت‌ها، که ذهنیت اساسی دنیای کنونی را تشکیل می‌دهند نباید ما را از این نتیجه‌گیری منطقی و بنیادی دور سازد. زیرا بشریت، در ورای تفاوت‌ها اساساً «واحد» است.

■ جامعه مدنی جهانی، باید نسبت به وجود خویش و قدرت سیاسی خود، آگاهی پیدا کند.

این سازمان‌ها، وظیفه اداره امور ثروت‌های جمعی جهانی مانند منابع قعر دریاها را به عهده گرفته‌اند. به این ترتیب، مفهوم «مسوولیت مشترک دولت‌ها در برابر جامعه بین‌المللی» و مفاهیمی هم‌چون «میراث مشترک بشریت» به صورت غیرمجرد و عینی در آمده‌اند.^(۲۲)

به برابری و عدالت جهانی و گسیخته ساختن آنها به سریع‌العمل‌ترین عوامل و مؤسسات مذکور، امکان می‌دهند تا از گسیختگی‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی ناتوان‌ترین نظام‌های ملی، به نفع بهره‌برداری کنند.

بنابراین اگر دولت‌ها برای حفظ و تقویت اموال عمومی جهانی کوشش نکنند، آسیب‌ها و نابسامانی‌های عمومی جهانی، گسترش می‌یابند. در این میان، جامعه‌های جهانی نیز باید نقش اساسی ایفا کنند. زیرا این جامعه، از افراد، که موضوع‌ها و قلمروهای واقعی حقوق بین‌المللی و همچنین سنگ‌های حقیقی بنای اجتماع جهانی بشمار می‌روند، ترکیب یافته است.^(۲۴)

وی به دنبال مطالب فوق اضافه کرد که

آقای «فیلیپ کتو» در پایان سخنرانی خود، تأکید کرد که «حقوق جهانی» باید براساس ایجاد آگاهی به تعارض‌های کاملاً واقعی و روابط مبتنی بر قدرت، که با روابط مبتنی بر عدالت، تفاوت دارند و موضوع اصلی روابط بین‌المللی را تشکیل می‌دهند، پایه‌گذاری شود. دیوان جزایی بین‌المللی، حق مداخله بشردوستانه (ممنوعیت کشتار دسته‌جمعی، برده‌گیری و راهزنی دریایی) و قاعده هماهنگی مقررات حقوقی با قواعد آمرانه حقوق بین‌الملل عمومی^{۳۴} از جمله نطفه‌های حقوق جهانی هستند که باید افزایش یابند و رشد پیدا کنند.^(۲۵)

مدیر «بخش جامعه اطلاعاتی» یونسکو، سخنان خویش را با جملات زیر به پایان رساند:

«... اصل برتری حقوق جهانی، باید مورد تأیید قرار گیرد. به نحوی که فرد انسانی، به مثابه فاعل عالی جهانی، مبنای اساسی آن باشد و دفاع و اعتلای آن را تأمین کند.

باید دانست که مبنای حقیقی حقوق کدام است؟ در واقع مبنای حقوق، خارج از حقوق و در اصول اخلاقی قرار دارد. تنها اخلاق می‌تواند «حقوق طبیعی» را که

کنگره بین‌المللی یونسکو درباره اخلاق اطلاعات. رسانه (فصلنامه مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها)، سال دهم، ش ۳، پاییز ۱۳۷۸، صص ۶۶ تا ۷۳.

2. Unesco, Document CL/3562, July 2000, P.1
3. Unesco, Document CL/3562, Annex 1, July 2000 P.1
4. Unesco, Document CL/3562, Annex 2, July 2000 P.1
5. Ibid. PP. 1,2.
6. Ibid. P. 2.
7. Ibid. P. 2.
8. Ibid. PP. 2,3.
9. Ibid. P. 3.
10. Ibid. PP. 3, 4.
11. Ibid. P. 4.
12. Ibid. P. 4.
13. Ibid. PP. 4,5.
14. Ibid. P. 5.
15. Ibid. P. 5.
16. Vigdis Finnlogadottir "Opening Address", Paris: Unesco, Document, Info-ethics 2000, Opening 13-15 November 2000, P.3
17. Alain Modoux by the Representatives of the Director-General of Unesco, Paris: Unesco Document, Info-ethics 2000. ADG, 2000, PP.7-9
18. Unesco, Summaries of Paper, Info-ethics 2000: Third International Congress, Paris: Unesco Document (CII-2000/CONF-402/ CLD.2), 13-15 November 2000., P.9
19. Philippe Queau, "Droit et ethique dans la societe mondial de l'information, Paris: Unesco, Document- Info-ethique 2000, 13., November 2000, P.1
20. Ibid, PP. 1,2.
21. Ibid. PP. 2,4.
22. Ibid. PP. 4,5.
23. Ibid. P. 6,7.
24. Ibid. P. 7.
25. Ibid. P. 7.
26. Ibid. P. 7.

11. The "Fair Use" Concept in the Information Society
12. Protecting Human Dignity in the Digital Age
13. The Public Domain/ Le domaine public
14. The Unesco Observatory on the Information Society Web Site
15. The Unesco Webworld Site.
16. Broder and More Efficient Provision of Public Content/Elargir et rationalizer l'offre d'informations appartenant au domaine public
17. Copy-Left
18. The Right to Communicate / Le droit a communiquer.
19. The Fair Use/ L'usage loyal
20. The Data Missing
21. Vigdis Finnbogadottir
22. Alain Modoux
23. Koichiro Matsuura
24. David Konzereik
25. Bernd Neiehaus
26. Philippe Queau
27. Le lien commun mondial
28. Le droit mondial
29. Le droit international
30. Le droit des gens (gus gentium, gus inter gentes)
31. La communaute internationale
32. La communaute universelle
33. Les maux communs (global-bads)
34. Le jus cogens
35. La res publica mondiale

منابع:

۱. دکتر کاظم معتمدنژاد. یونسکو و مسائل حقوقی بین‌المللی ارتباطات الکترونی: گزارش شرکت و ارائه مقاله در دومین کنگره بین‌المللی یونسکو درباره اخلاق اطلاعات: چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی فضای سیرنیتیک». سونت کارلو، یکم تا سوم اکتبر ۱۹۹۸ (۱۹) تا ۱۱ مهرماه ۱۳۷۷. تهران: کمیسیون ملی یونسکو در ایران، خردادماه ۱۳۷۸، ۹۳ ص.
۲. دکتر کاظم معتمدنژاد. «چالش‌های اخلاقی، حقوقی و اجتماعی در فضای سیرنیتیک: گزارش دومین

حقوق مشترک بشریت است پایه‌گذاری کند. واقعیت متفاوت و ناهمسان ملت‌ها و دولت‌ها، که ذهنیت اساسی دنیای کنونی را تشکیل می‌دهند نباید ما را از این نتیجه‌گیری منطقی بنیادی دور سازد. زیرا بشریت، در ورای تفاوت‌ها اساساً «واحد» است. به بیان دیگر، جهانی سازی حقوق، تنها از جهانی سازی تکنیکی و اقتصادی، عقب افتاده است.

جامعه مدنی جهانی، باید نسبت به وجود خویش و قدرت سیاسی خود، آگاهی پیدا کند. اگر اموال عمومی و مشترک جهانی وجود دارند این اموال الزاماً به تمام ساکنان جهان متعلق‌اند. زیرا اموال عمومی مذکور اصولاً بر مبنای اصول اخلاقی «دنیای مشترک» و اصول اخلاقی و عدالت «امور عمومی و جهانی»^{۳۵} استوارند و اطمینان دارم که کنگره اخلاق اطلاعات سال ۲۰۰۰، به تقویت و تحکیم بیشتر این اصول کمک کرده است...» (۲۶) □

پی‌نوشت‌ها:

1. Info-ethics 2000: Right to Universal Access to Information in the 21 st. Century -13-15 November 2000, Paris, France.
- Info-ethique 2000: Droit a l'acces universal a l'information-13-15 november 2000, Paris, France.
2. The Information and Informatics Division / La Division de l'information at de l'informatique.
3. Ethical Legal and Social Aspects of Digital Information.
4. Ethical, Legal and Societal Challenges of Cyberspace
5. Ethical, Legal and Scocial Aspects of Information Society.
6. Resolution 30/c/35(par 3).
7. Koichiro Matsuura
8. Info-ethics 2000/ infoethique 2000
9. CL/3562, Annex I -CL/3562, Annex II
10. The Role of Public Authorities in Access to Information.